

**ХАШКИ ПРЕПОРАКИ ВО ВРСКА СО
ОБРАЗОВНИТЕ ПРАВА НА НАЦИОНАЛНИТЕ
МАЛЦИНСТВА И ОБЈАСНЕНИЈА**

Октомври 1996 година

ISBN 90-7598901-6

Копирањето на било која информација од оваа брошура е дозволено; наведување на изворот би било пожелно. Оригиналната брошура на англиски јазик е составена и издадена од Фондацијата за меѓуетнички односи.

За дополнителни информации, обратете се до:

Канцеларија на Високиот Комесар за Национални Малцинства

Prinsessegracht 22

2514 AP The Hague

Tel: +31 70 312 5500

Fax: +31 70 363 5910

E-mail: hcnm@hcnm.org

ВОВЕД

Со Хелсиншките одлуки од јули 1992 година, Организацијата за безбедност и соработка во Европа (ОБСЕ) ја создаде функцијата Висок комесар за национални малцинства како "инструмент за спречување на конфликти во најраната можна фаза". Оваа функција се создаде воглавно како реакција на ситуацијата во поранешна Југославија, во врска со која постоеше стравување дека ќе може да се повтори и на други места во Европа, особено во земјите на транзиција кон демократија и дека би можело да ги доведе во прашање заложбите за мир и просперитет, какви што се утврдени со Париската повелба за нова Европа донесена од страна на шефовите на државите и владите во ноември 1990 година.

На 1 јануари 1993 година, г-дин Макс ван дер Стул прв го превзеде вршењето на функцијата Висок комесар за национални малцинства (во натамошниот текст: ВКНМ). Користејќи го своето значително лично искуство како поранешен парламентарен пратеник, Министер за надворешни работи на Холандија, Постојан претставник при Обединетите Нации и долгогодишен адвокат кој се занимавал со човековите права, г-дин ван дер Стул го насочи своето внимание кон многуте спорови меѓу малцинствата и централните власти во Европа кои, според него, поседуваа потенцијал за ескалирање, вклучувајќи ги споровите со малцинствата во Албанија, Хрватска, Естонија, Унгарија, Казахстан, Киргизија, Латвија, поранешната југословенска Република Македонија, Романија, Словачка и Украина. Неговиот ангажман беше насочен воглавно кон ситуации кои вклучуваат лица-припадници на национални/етнички групи, кои претставуваат значително мнозинство во одредена држава, но истовремено и значително малцинство во друга држава, претставувајќи предмет на интерес на владините органи во секоја од државите и создавајќи на тој начин потенцијален извор на меѓудржавни тензии, дури и конфликти. Ова пред се' заради фактот што ваквите тензии претставуваат значаен белег на историјата на Европа.

При дефинирањето на суштината на тензиите во кои се вклучени националните малцинства, ВКНМ се вклучува во темите како независен, непристрасен и кооперативен учесник. Со оглед на тоа дека ВКНМ не претставува надзорен орган, тој врши примена на

меѓународните стандарди кон кои се обврзала секоја од државите, како рамка на анализирање и засновање на своите конкретни препораки. Во таа смисла, важно е да се имаат на ум заложбите на сите држави-членки на ОБСЕ, особено на државите-потписнички на Копенхашкиот документ од Конференцијата за човековите аспекти од 1990 година, каде што во Поглавје 4 се дефинирани деталните обврски поврзани со националните малцинства. Исто така е важно да се напомене дека сите држави-членки на ОБСЕ со своето членство во Обединетите Нации, имаат обврски во врска со човековите права, вклучувајќи ги и малцинските права, како и дека најголем дел од државите-членки на ОБСЕ се обврзале на почитување на стандардите на Советот на Европа.

По речиси четири години интензивна активност, ВКНМ беше во можност ги идентификува темите кои треба да станат предмет на неговото внимание во низата држави, во кои тој се вклучил со неговиот ангажман. Образованието на малцинствата, особено образованието на мачиниот јазик на малцинството, претставува една од најприоритетните теми имајќи го предвид фактот, како што неодамна изјави ВКНМ, дека "е јасно дека образованието претставува исклучително битен елемент за зачувување и продлабочување на идентитетот на лицата кои припаѓаат кон одреденото малцинство." Имајќи го тоа предвид, ВКНМ побара есента 1995 година од Фондацијата за меѓуетнички односи добивање на советодавни услуги од страна на една група на меѓународно признати експерти, со цел изготвување на нивни препораки во врска со тоа кои малцински образовни права би можеле најсоодветно и најкохерентно да се применат во регионот на ОБСЕ.

Фондацијата за меѓуетнички односи, една невладина организација основана во 1993 година со цел спроведување на посебни активности како поддршка на работата на ВКНМ, изврши низа консултации со експерти од разни научни дисциплини, вклучувајќи и две средби во Хаг. Меѓу експертите кои беа консултирани, се наоѓаа, од една страна, правници специјализирани по меѓународно право и, од друга страна, лингвисти и образовни научници специјализирани во ситуации и потреби на малцинствата. Станува збор за следниве експерти:

А.Г. Бојд Робертсон, Виш предавач по Галски јазик при Универзитетот на Стратклајд (Велика Британија), д-р Питер

ван Дајк, член на Државниот совет (Холандија), д-р Асбјорн Ајде, Директор на Норвешкиот институт за човекови права (Норвешка), професор Рајн Милерсон, Претседател за меѓународно право во King's College (Велика Британија), професор Ален Росас при Универзитетот Або Академи (Финска), д-р Тове Скутнаб-Кангас, професор во Секторот за јазици и култура при Универзитетот Роскилде (Данска), професор Гиорги Шепе од Секторот за лингвистика при Универзитетот Јанос Панониус (Унгарија), професор Патрик Торнбери од Секторот за право од Универзитетот Кил (Велика Британија), г-дин Јене ван дер Велде, Виш советник при Националниот институт за личен развој (Холандија).

Во делот, во кој постоечките стандарди поврзани со малцинските права претставуваат и составен дел од човековите права, почетокот на консултациите имаше за цел да го утврди степенот на усогласеност на државите со сите превземени обврски во врска со човековите права, а особено правото на недискриминација. Исто така беше утврдена претпоставка, дека крајна цел на сите човекови права е обезбедувањето на целосен и слободен развој на личноста на секој поединец под еднакви услови. Следствено на тоа, беше утврдена и претпоставката, дека граѓанското општество би требало да биде отворено и флуидно, а согласно на тоа истото да ги интегрира во себе сите лица, вклучувајќи ги и оние кои се припадници на национални малцинства.

Крајните "Препораки во врска со образовните права на националните малцинства", со еден релативно конкретен начин на изразување претставуваат обид за разјаснување на содржината на малцинските образовни права, особено на оние кои се општо применливи во ситуации во кои е вклучен и ВКНМ. Понатаму, стандардите беа толкувани на начин кој ќе обезбеди нивна кохерентна примена. Препораките се поделени во осум поглавја кои обработуваат одредени образовни теми кои се појавуваат во праксата. Едно подетално објаснување на Препораките е дадено во прилог под насловот "Објаснение", каде што може да се најде поврзаноста со меродавните меѓународни стандарди.

ХАШКИ ПРЕПОРАКИ ВО ВРСКА СО ОБРАЗОВНИТЕ ПРАВА НА НАЦИОНАЛНИТЕ МАЛЦИНСТВА

Суштина на меѓународните инструменти

- 1) Правото на луѓето кои припаѓаат на одредено национално малцинство, на задржување на сопствениот идентитет, може да се оствари целосно само доколку ваквите лица имаат можност да стекнат соодветни познавања на мајчиниот јазик во рамките на образовниот процес. Истовремено, лицата кои припаѓаат кон одредени национални малцинства имаат обврска да се интегрираат во поширокото национално општество преку стекнување на соодветни знаења за службениот јазик на државата.
- 2) При примената на меѓународните инструменти, од кои можат да профитираат лицата кои припаѓаат на одредени национални малцинства, државите би требало конзистентно да се придржуваат кон основните принципи на еднаквост и недискриминација.
- 3) Треба да се има предвид дека соодветните меродавни меѓународни обврски и заложби претставуваат минимални меѓународни стандарди. Би било спротивно на нивната суштина и цел, ако овие обврски и заложби се толкуваат на еден рестриктивен начин.

Мерки и извори

- 4) Државите би требало да пристапат кон малцинските образовни права на поактивен начин. Доколку е неопходно, би требало да се донесат посебни мерки од страна на државите, со цел активна примена на правата на образование на малцинскиот мајчин јазик во максимален обем, кој го дозволуваат расположливите ресурси, и тоа секоја држава поединечно, како и преку обезбедување на меѓународна помош и соработка, а особено на економска и техничка помош.

Децентрализација и учество

- 5) Државите би требало да создадат услови кои би им овозможиле на институциите кои ги претставуваат припадниците на националните малцинства да учествуваат, на еден целисходен начин, во развојот и примената на политиката и програмите поврзани со образованието на малцинствата.
- 6) Државите би требало да им обезбедат на органите регионалните и локалните органи соодветни надлежности во врска со образованието на малцинствата, обезбедувајќи на тој начин и учество на малцинствата во процесот на дефинирање на политиката на регионално и/или локално ниво.
- 7) Државите би требало да донесат мерки, со кои се поттикнува вклучувањето и изборот на родителите во образовниот систем на локално ниво, вклучувајќи ја и областа на образованието на мајчиниот јазик на малцинството.

Јавни и приватни институции

- 8) Во согласност со Меѓународното право, лицата припадници на национални малцинства, како и останатите граѓани, имаат право на основање и управување со свои сопствени образовни институции во согласност со домашното право. Овие институции можат да вклучуваат во себе одржување на настава на јазикот на малцинството.
- 9) При обезбедувањето на правото на лица, кои припаѓаат на одредено национално малцинство, да основаат и управуваат со свои сопствени образовни институции, државите не смеат да го спречуваат користењето на овие права преку утврдување на несоодветни правни и административни обврски со кои се уредува основањето и управувањето со овие институции.
- 10) Приватните институции за образование на јазиците на малцинствата имаат право да бараат сопствени извори на финансирање, без притоа да бидат спречени или дискриминирани во финансирањето од државниот буџет, од меѓународни извори или од страна на приватниот сектор.

Основно и средно образование на малцинствата

- 11) Првите години од образованието играат клучна улога во развојот на детето. Истражувањата во образованието покажуваат дека идеален медиум во подучувањето во претшколското образование или образованието во градинките е мајчиниот јазик на детето. Доколку е можно, државите би требало да создаваат услови, со кои ќе им се овозможи на родителите да се послужат со оваа опција.
- 12) Истражувањата исто така укажуваат, дека во основните училишта наставата би требало да се исведува на јазиците на малцинствата. Јазикот на малцинството би требало да се изучува како редовен предмет. Службениот јазик на државата би требало исто така да се предава како редовен предмет, по можност од страна на билингвални наставници кои имаат разбирање за културните и јазичните корени на децата. Кон крајот на овој период, одредени практични или нетеоретски предмети би требало да се предаваат на службениот јазик на државата. Доколку е можно, државите би требало да создаваат услови кои би им овозможиле на родителите да се послужат со оваа опција.
- 13) Во рамките на средното образование, значителен дел од наставата би требало да се предава на јазикот на малцинството. Јазикот на малцинството би требало да се предава како редовен предмет. Службениот јазик на државата би требало исто така да се предава како редовен предмет, по можност од страна на наставници-билингвисти кои имаат разбирање за културните и јазичните корени на децата. Во текот на овој период би требало постепено да се зголемува бројот на предмети кои ќе се предаваат на службениот јазик на државата. Наодите од истражувањата укажуваат дека е подобро за детето зголемувањето на бројот на предметите предавани на службениот јазик да се врши колку што е можно попостепено.
- 14) Обезбедувањето на можноста за предавање на наставата во основното и средното образование на јазикот на малцинството зависи во голем дел од расположивиот број на наставници обучени за тоа во сите дисциплини, на мајчиниот јазик. Заради тоа, имајќи ја предвид обврската на обезбедување на

соодветни можности за образование на мајчиниот јазик, државите би требало да обезбедуваат соодветни институции за обука на ваквите наставници и би требало да обезбедат можности за пристап до ваквата обука.

Образование на малцинствата во професионалните училишта

- 15) Професионалното образование на јазикот на малцинствата би требало да се уреди на начин, кој ќе обезбеди достапност на образованието по одредени предмети во случаи, кога припадниците на националното малцинство изразиле желба за тоа, доколку покажале потреба од тоа и ако бројот на ваквите лица го оправдува тоа.
- 16) Наставата во професионалните училишта, која обезбедува обука на мајчиниот јазик, би требало да се спроведува на начин кој, по завршувањето на овие наставни програми, ќе им овозможи на студентите да ја вршат својата професија како на јазикот на малцинството, така и на службениот јазик на државата.

Малцинско образование во високообразовниот сектор

- 17) Лицата-припадници на националните малцинства би требало да имаат пристап до институциите за образование од високообразовниот сектор на нивниот мајчин јазик доколку покажале потреба за тоа и ако бројот на ваквите лица го оправдува тоа. Образованието во високообразовниот сектор на мајчиниот јазик може да се направи достапно до националните малцинства преку основање на соодветни институции во рамките на постоечките образовни структури и под услов ваквите институции да им служат соодветно на потребите на засегнатото национално малцинство. Лицата-припадници на националните малцинства можат исто така да бараат начини и средства за основање на сопствени образовни институции од високообразовниот сектор.
- 18) Во случаи, во кои малцинствата, во блиско минато, имале сопствени високообразовни институции, кои ги одржувале и со кои управувале, ваквиот факт би требало да се признае при утврдувањето на идните образовни институции.

Развој на наставната програма

- 19) Со оглед на неопходноста и важноста на меѓународните инструменти во меѓукултурното образование и со цел истакнување на историјата, културата и традициите на малцинствата, државните образовни институции би требало да ја обезбедат можноста од тоа, општото задолжително образование да вклучува и настава во врска со историјата, културата и традицијата на соодветното национално малцинство. Поттикнувањето на припадниците на мнозинството да ги изучуваат јазиците на националните малцинства кои живеат во рамките на дадената држава би требало да придонесе за јакнење на толеранцијата и мултикултурните аспекти во рамките на државата.
- 20) Наставната програма за малцинствата би требало да се развива со активно учество на тела кои ги претставуваат засегнатите малцинства.
- 21) Државите би требало да овозможуваат основање на центри за развој и оценка на наставните програми на јазиците на малцинствата. Ваквите центри би можело да се поврзат со постоечките институции, а обезбедувањето на ваквата врска може соодветно да помогне во постигнувањето на целите на наставните програми.

ОБЈАСНЕНИЈА КОН ХАШКИТЕ ПРЕПОРАКИ ВО ВРСКА СО ОБРАЗОВНИТЕ ПРАВА НА НАЦИОНАЛНИТЕ МАЛЦИНСТВА

Општ вовед

Универзалната декларација за човековите права 1948 година постави нови основи во овој домен, во таа смисла што претставуваше прв инструмент со кој образованието се прогласи како човеково право.

Член 26 од Декларацијата го дефинира основното образование како задолжително. Со овој член се повикуваат државите да го направат општо расположливо техничкото и професионалното образование и да го направат достапно високото образование врз овие основи. Одредбите од овој член исто така јасно утврдуваат, дека целта на образованието би требало да биде достигнување на целосен развој на личноста на човекот и зголемувањето на почитта кон човековите права и основните слободи. Понатаму, во член 26 се утврдува, дека преку образованието ќе се поттикнуваат разбирањето, толеранцијата и пријателството меѓу нациите, расните или верските групи и ќе се обезбеди придонес кон одржувањето на мирот. Овој член исто така утврдува јасно, дека родителите имаат приоритетно право на избор на видот на образованието кој сакаат да им го обезбедат на своите деца. Одредбите од член 26 се потенцираат дополнително и посилено во контекстот на меѓународното право, уредувајќи ги поединостите во врска со тоа со член 13 од **Меѓународната конвенција за економските, социјалните и културните права**.

Член 26 претставува основа за отвореноста и обезбедувањето на можноста за вклучување на одредени меѓународни инструменти кои се појавиле со текот на времето и кои го потврдиле и доработиле правото на образование, како општо, така и во врска со самите малцинства.

- Член 27 од **Меѓународната конвенција за граѓанските и политичките права**.
- Член 30 од **Конвенцијата за правата на детето**.

Горенаведените членови го гарантираат правото на малцинствата на користење на својот јазик во заедницата, во која живеат заедно со други членови на нивната група. Членовите кои следат подолу, од своја страна, обезбедуваат гаранции поврзани со можноста на националните малцинства за изучување на својот мајчин јазик или за учење на сопствениот мајчин јазик:

види

- Член 5 од **Конвенцијата на УНЕСКО против дискриминацијата во образованието**;
- Член 34 од **Документот од состанокот во Копенхген во рамките на Конференцијата за човековите димензии на ОБСЕ**;
- Член 4 од **Декларацијата на ОН за правата на лицата-припадници на национални или етнички, верски и јазични малцинства**;
- Член 14 од **Рамковната конвенција за заштита на националните малцинства**.

Сите овие инструменти го утврдуваат до различен степен правото на малцинствата за одржување на својот колективен идентитет со помош на нивниот мајчин јазик. Ова право се остварува, пред се, преку образованието. Истите овие инструменти, сепак, истакнуваат дека правото на обезбедување на колективниот идентитет преку јазикот на малцинството мора да биде во рамнотежа со обврската за интегрирање и учество во поширокото национално општество. Ваквата интеграција бара совладување на знаења како во врска со општеството, така и во врска со службениот јазик/службените јазици. Промовирањето на толеранцијата и плурализмот, исто така, претставуваат битна компонента на овој систем.

Меѓународните инструменти во врска со човековите права, кои се однесуваат на образованието на јазикот на малцинството, сепак се донекаде неодредени и општи. Тие не обезбедуваат конкретна дефиниција во врска со степенот на достапноста, ниту пак утврдуваат до кое ниво од образованието би требало да се обезбеди настава на мајчиниот јазик на малцинствата, ниту пак говорат за средствата за остварување на тоа. Ваквите концепции дадени преку изразот "соодветни можности" за настава на јазикот на малцинството или за прием на инструкции на овој јазик, како што е утврдено во член 14 од **Рамковната конвенција на Советот на**

Европа за заштита на националните малцинства, би требало да се разгледуваат на тој начин, што притоа ќе се земат предвид и други елементи. Тука се вбројува неопходноста од обезбедување на поволни услови за задржување, одржување и развој на јазикот и културата, како што е утврдено во член 5 од оваа Конвенција, или пак неопходноста од преземање на неопходни мерки за заштита на етничкиот, културниот, јазичниот и верскиот идентитет на националните малцинства, како што е утврдено со член 33 од **Документот од состанокот во Копенхаген во рамките на Конференцијата на ОБСЕ за човековите димензии**.

Независно од степенот на пристап кој може да го обезбедат државите, истиот не би требало да се уреди на еден самоволен начин. Од државите се бара да посветат внимание на потребите на националните малцинства во обем, во кој истите ќе бидат конзистентно истакнати и демонстрирани од страна на соодветните заедници.

Од своја страна, пак, националните малцинства треба да поставуваат одмерени барања. Тие треба да ги признаат одредените легитимни фактори, како што се фактот на сопственото бројно учество во општеството, демографската густина во дадениот регион (или во дадените региони), како и нивната способност за давање на свој придонес кон трајноста на соодветните услуги и институции со текот на времето.

Суштина на меѓународните документи

Историски гледано, постои еден еволутивен процес во врска со начинот на кој беа дефинирани правата на малцинствата во меѓународните стандарди. Пасивните формули од типот "... на лицата-припадници на малцинствата нема да им се ускрати правото...", како што може да се најде во **Меѓународната конвенција за граѓанските и политичките права** од 1966 година, му го отстапија местот на еден попозитивен, поактивен пристап во дефинирањето како на пример: "... Државите ќе го заштитиуваат етничкиот, културниот, јазичниот и верскиот идентитет на националните малцинства ...", како што е дадено во **Документот од Хашкиот состанок во рамките на Конференцијата на ОБСЕ за човековите димензии** од 1990 година. Прогресивната промена во пристапот би можела да наведе на постоење на едно рестриктивно

или минималистичко толкување на инструментите, што не е во согласност со суштината, заради која истите биле утврдени.

Дополнително кон тоа, степенот на пристап мора да биде уреден во согласност со основните принципи на еднаквост и недискриминација, како што се дефинирани во член 1 од **Повелбата на Обединетите Нации** и во член 2 од **Универзалната декларација за човековите права** и како што е уредено во најголемиот број на меѓународни инструменти. Истовремено мора да се внимава и на конкретните услови во секоја држава.

Мерки и ресурси

Државите-членки на ОБСЕ се повикуваат на уредување на доменот на човековите права на еден поактивен начин, како на пример во смисла на член 31 од **Копенхашкиот документ**, со кој државите се повикуваат да донесат посебни мерки заради обезбедување на целосна еднаквост за припадниците на националните малцинства. Во таа насока, во член 33 од **Копенхашкиот документ** постои барање до државите да го заштитат етничкиот, културниот, јазичниот и верскиот идентитет на националните малцинства кои живеат на нивната територија и да обезбедат услови за унапредување на тој идентитет.

Во одредени случаи, државите-членки на ОБСЕ се соочуваат со сериозни фискални ограничувања кои би можеле да ја намалат нивната способност за спроведување на образовната политика и на програмите кои се утврдени за доброто на националните малцинства. Иако одредени права мора неодложно да се спроведат, државите би требало да се стремат кон постигнување, прогресивно, целосна реализација на правата на образование на јазикот на малцинството во најголем можен обем согласно расположливите ресурси, вклучувајќи ја и можноста од меѓународна помош и соработка во смисла на член 2 од **Меѓународната повелба за економските, социјалните и културните права**.

Децентрализација и учество

Член 15 од **Рамковната конвенција за заштита на националните малцинства**, член 30 од **Документот од состанокот во**

Копенхаген во рамките на конференцијата на ОБСЕ за човековите димензии и член 3 од Декларацијата на ОН за правата на лица-припадници на национални или етнички, верски и јазични малцинства, сите овие одредби ја потцртуваат неопходноста од обезбедување на можност за националните малцинства да учествуваат во процесите на донесувањето одлуки, особено во случаи кога одредената област ги засегнува непосредно.

Ефективното учество во процесот на донесување одлуки, особено кога истите ги засегнуваат малцинствата, претставува основна компонента на демократскиот процес.

Активното вклучување на родителите на локално и регионално ниво, како и ефективното учество во образовниот процес на институциите кои ги претставуваат националните малцинства (вклучувајќи го процесот на развој на наставните програми кои ги засегаат малцинствата), би требало да се реализира од страна на државите во смисла на одредбите од член 35 од **Копенхашкиот документ**, каде што се истакнува неопходноста од ефективно учество на членовите на национални малцинства во работите од јавен интерес, вклучувајќи ги работите поврзани со заштитата и унапредувањето на сопствениот идентитет.

Јавни и приватни институции

Член 27 од **Меѓународната конвенција за граѓанските и политичките права** го уредува правото на малцинствата на користење на сопствениот јазик во заедницата, во која живеат заедно со други членови од нивната група. Член 13 од **Меѓународната конвенција за економските, социјалните и културните права** го гарантира правото на родителите на избор на училишта за своите деца кои се од друг тип, наместо училиштата основани од страна на државните органи. Овој член исто така го гарантира правото на поединци и на тела за основање и управување со алтернативни образовни институции, се´ додека истите се во согласност со минималните образовни стандарди утврдени од страна на државата. Член 13 од **Рамковната конвенција за заштита на националните малцинства** го уредува правото на малцинствата на основање и управување со сопствени образовни институции, при што државата нема обврска за

финансирање на ваквите институции. Член 32 од **Копенхашкиот документ** не утврдува обврска за државата за финансирање на овие институции, но утврдува, дека ваквите институции можат "да бараат јавна помош од државата во согласност со националното право".

Правото на националните малцинства на основање и управување со сопствените институции, вклучувајќи ги и образовните, е зацртано во меѓународното право и мора да се признае како такво. Иако државата има право да го надгледува овој процес од административна гледна точка и од гледна точка на тоа, дали истото е во согласност со сопственото право, државата сепак не смее да го спречи уживањето на ова право преку утврдување на несоодветни административни барања кои можат да доведат до тоа, ваквото право во пракса да доведе до неможност за националните малцинства да основаат сопствени образовни институции.

Иако не постои формална обврска државите да ги финансираат овие приватни институции, овие не би требало да бидат спречени во потрагата по средства од секакви домашни и меѓународни извори.

Образование на малцинствата во основниот и средниот образовен сектор

Меѓународните инструменти во врска со образованието на јазикот на малцинството утврдуваат дека малцинствата не само што го имаат правото на одржување на сопствениот идентитет со помош на својот мајчин јазик, туку го имаат и правото на интегрирање и учество во поширокото национално општество преку учење на службениот јазик на државата.

Од гледна точка на ставот наведен погоре, воведувањето на повеќејазичност за националните малцинства во државите-членки на ОБСЕ може да се смета за најефективен начин на остварување на целите од меѓународните инструменти кои ја уредуваат заштитата на националните малцинства како и нивната интеграција. На препораките поврзани со основното и средното образование треба да се гледа како на патоказ во развојот на политиката на образование на јазикот на малцинството и како патоказ за правецот на уредување на соодветните образовни програми.

Предложениот пристап се препорачува во рамките на образовните истражувања и претставува едно реално толкување на меродавните меѓународни норми.

Ефективноста на овој пристап зависи од низа фактори. Најпрвин, тука е обемот во кој овој пристап ќе доведе до јакнење на мајчиниот јазик на малцинството со посредство на наставата и образованието. Еден друг фактор претставува обемот, во кој наставниците-билингвисти ќе бидат вклучени во севкупниот процес.

Еден понатамошен фактор кој треба да се земе предвид, е нивото до кое јазиците на малцинството и службениот јазик ќе се учат како наставни предмети во текот на 12-те години од образованието и на крај, тука е и прашањето за обемот, во кој двата јазика ќе се користат како образовно средство на еден оптимален начин во разните фази од образованието на децата.

Овој пристап се стреми кон создавање простор кој е неопходен за развој на послабиот малцински јазик. Тој е во спротивност со други пристапи, чија цел е учење на јазикот на малцинството, па дури и спроведување на минимални инструкции на јазикот на малцинството, се' со цел да се обезбеди брз премин кон настава исклучиво на службениот јазик на државата.

Задскриените видови на пристап, според кои наставата се предава исклучиво на службениот јазик на државата и преку кои децата на односното малцинство се интегрираат целосно во одделенија со деца-припадници на мнозинството, не се во согласност со меѓународните стандарди. Слично на тоа, истото важи и за одвоени училишта, каде што целокупната настава се предава исклучиво на јазикот на малцинството низ целокупниот образовен процес и каде што јазикот на мнозинството не се изучува воопшто или се изучува само во минимален обем.

Образование на малцинствата во професионални училишта

Правото на лица-припадници на национални малцинства на учење на нивниот мајчин јазик или на примање инструкции на мајчиниот јазик, како што е дефинирано во член 34 од **Копенхашкиот документ**, би требало да го содржи и правото на професионална обука на мајчиниот јазик за соодветни предмети. Во духот на начелата на еднаквост и недискриминација, државите-членки на

ОБСЕ би требало да обезбедат пристап до ваквата обука, доколку постои евидентна желба за тоа и ако бројот на лицата го оправдува истото.

Од друга страна, не би смеела да се намалува способноста на државата за планирање и контрола на својата економска и образовна политика. Способноста на лицата, кои дипломирале при училиштата за професионална обука на јазикот на малцинството, да работат професионално и на службениот јазик на државата, би требало да биде предност за нив. Тоа би им овозможило да работат како во регионот во кој е концентрирано засегнатото малцинство, така и на други места во државата. Во периоди на транзиција кон пазарна економија, кога е отежнато слободното движење на стоки, услуги и работна рака, ваквите ограничувања можат да претставуваат тешкотија за државата за обезбедување на можности за вработување и сестран економски развој. Од таа гледна точка, професионалната обука на мајчиниот јазик на малцинствата би требало да им ја обезбеди можноста на засегнатите студенти да добијат и соодветна обука на службениот јазик/службените јазици на државата.

Образование на малцинствата во високообразовниот сектор

Како и во претходниот случај, така и овде, правото на учење на мајчиниот јазик или на примање инструкции на мајчиниот јазик, како што е дефинирано во член 34 од **Копенхашкиот документ**, би можело да се однесува и на правото на националните малцинства на образование во високообразовниот сектор на нивниот мајчин јазик. И во овој случај мора да бидат земени предвид принципите на еднаков пристап и недискриминација, како и потребите на заедницата и вообичаената бројчана оправданост. Во отсуство на државни средства, не би требало да се ограничува слободата на малцинствата на основање на свои сопствени повисоки образовни институции.

Член 33 од **Копенхашкиот документ** ја истакнува важноста државата не само да го заштитува идентитетот на малцинствата, туку и да го унапредува истиот. Од таа гледна точка, државите би требало да ја земат предвид можноста за создавање на високообразовен сектор на јазикот на малцинството, доколку е покажана потреба од тоа и доколку бројот на припадниците на малцинството го оправдува истото. Во тој контекст, не би требало

да се ограничи обуката на наставници за образование на мајчиниот јазик во високообразовниот сектор.

Во врска со горенаведеното, мора да се земат предвид финансиските ограничувања со кои особено се соочуваат државите во транзиција кон пазарна економија. Обезбедувањето на образование на мајчиниот јазик во терцијалниот образовен сектор не може да се изедначи со поимот на основање на паралелна образовна инфраструктура. Дури и повеќе од тоа, создавањето на паралелни образовни институции на високообразовно, универзитетско ниво може да придонесе кон изолирање на малцинството од мнозинството. Член 27 од **Универзалната декларација за човековите права** истакнува, дека цел на образованието е унапредување на разбирањето, толеранцијата и пријателството меѓу нациите, расите и верските групи. Во таа смисла, имајќи ја истовремено предвид целта на интеграција, интелектуалниот и културниот развој на мнозинствата и на малцинствата не треба да се врши со меѓусебна изолација.

Развој на наставни програми

Од крајот на Втората Светска Војна до денес беа донесувани се´ поголем број на меѓународни акти кои ги истакнуваат целите на образованието. Според овие акти, образованието е неопходно не само со цел да се обезбеди стручна или техничка обука, туку и да се изградат вредности на толеранција, плурализам, антирасизам и меѓународна и меѓу-општествена хармонија. Ваквите барања очигледно утврдуваат и оврски за државите кои имаат национални малцинства во рамките на своите граници. Во овие држави, меѓуетничкиот соживот и хармонија се од витално значење за нивната внатрешна стабилност. Ваквиот соживот и хармонија претставуваат исто така фактор на зачувување на регионалниот мир и безбедност.

Член 4 од **Декларацијата на ОН за правата на лицата-припадници на национални или етнички, верски и јазични малцинства** бара од државите да "го поттикнат пренесувањето на знаења од историјата, пренесувањето на традиции на јазикот и на културата на малцинствата кои постојат во рамките на нивната територија". Член 12 од Рамковната конвенција за заштита на национални малцинства бара од државите да "го промовираат

знаењето од областа на културата, историјата, јазикот и верата на нивните национални малцинства".

Член 34 од **Документот за човековите димензии од состанокот во Копенхаген во рамките на Конференцијата на ОБСЕ** се повикува на потребата од тоа државите " во наставните програми да ги земат предвид и историјата и културата на националните малцинства".

Овие барања претставуваат обврска за државите да обезбедат простор во наставните програми за изучување на историјата и традициите на разните национални малцинства кои живеат во нивните граници. Ова може да се постигне на унилатерално ниво од страна на државните органи и без учество на засегнатите малцинства. Сепак, ваквиот пристап не се препорачува и би можел да се појави како негативен фактор.

Член 15 од **Рамковната конвенција за заштита на националните малцинства**, член 30 од **Документот од состанокот во Копенхаген во рамките на Конференцијата на ОБСЕ за човековите димензии** и член 3 од **Декларацијата на ОН за правата на лицата кои припаѓаат кон национални или етнички, верски и јазични малцинства** ја истакнуваат неопходноста од учество на националните малцинства во процесот на донесување одлуки, особено во случаи кога разгледуваните теми непосредно ги засегнуваат овие малцинства.

Оттука, неопходноста од центри за развој на наставни програми на јазикот на малцинството би требала да го олесни спроведувањето на овој двоен процес и да обезбеди квалитет и професионализам во работењето.

Заклучни напомени

Правото на образование на малцинствата претставува чувствителна тема за низа држави-членки на ОБСЕ. Истовремено, обрзовниот процес поседува потенцијали за фактичко олеснување и јакнење на заемната доверба и разбирање меѓу разните заедници во државите-членки.

Со оглед на деликатната природа на оваа тематика во денешно време и со оглед на природата на стандардите во разните акти за меѓународните човекови права, која е донекаде неодредена и општа, донесувањето на една серија на препораки може да придонесе кон создавањето на едно подобро разбирање и пристап кон темите во врска со образовните права на малцинствата. Хашките препораки не се изготвени со претензија да ја обработат сеопфатно оваа тематика. Тие се наменети да служат како една општа рамка, која може да им помогне на државите во процесот на развој на образовната политика спрема малцинствата.